

"Statystychnyi zbirnyk «Kapitalni investytsii v Ukraini u 2010-2015 rokakh»" [Statistical Collection "Capital Investments in Ukraine in 2010–2015"]. 2016. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm

"Statystychnyi zbirnyk «Rehiony Ukrainy»" [Statistical Collection "Regions of Ukraine"], part II. 2016. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/Arch_reg.htm

Udovychenko, S. M. "Do pytannia rozvytku innovatsiino-investytsiinoho potentsialu Donetskoï oblasti" [To the Question of Development of Innovative and Investment Potential of Donetsk Region]. *Biznes-navihator*. 2018. http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/47_2018/12.pdf

"Valovyi rehionalnyi produkt (2004-2018)" [Gross regional Product (2004-2018)]. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sestr.htm

УДК 314:311.313
JEL: J11

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ

©2020 КОПИЛЮК О. І., ТИМЧИШИН Ю. В., МУЗИЧКА О. М.

УДК 314:311.313
JEL: J11

Копилюк О. І., Тимчишин Ю. В., Музичка О. М. Теоретико-прикладні аспекти оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів

Мета статті полягає в удосконаленні теоретичних і методичних підходів до оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів. На основі огляду існуючих наукових напрацювань запропоновано авторський підхід до трактування суті поняття «демографічна безпека регіону», яке визначено як стан захищеності від загроз і небезпек, при якому забезпечується формування та підтримання позитивної динаміки кількісних та якісних параметрів у відтворювальних процесах населення території, їх оптимальне співвідношення, збалансованість, стійкість до депопуляції та сталий розвиток. Авторами розроблено методичний інструментарій оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів, який ґрунтується на найбільш значущих показниках, що характеризують наявність, процеси відтворення, рух населення та дозволяють виявляти ключові загрози і небезпеки та повною мірою оцінити стан демографічної ситуації території. На основі використання методу бальної оцінки та розрахунку інтегрального показника здійснено групування регіонів за критично низьким, низьким, середнім, високим і найвищим рівнями демографічної безпеки. До регіонів-лідерів віднесено м. Київ – з найвищим і Волинську, Чернівецьку, Рівненську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Закарпатську області – з високим рівнями демографічної безпеки. Регіонами-аутсайдерами з низьким рівнем безпеки визначено Чернігівську, Черкаську, Сумську, Кіровоградську, Запорізьку, Полтавську області. Основними загрозами демографічній безпеці в більшості регіонів України залишаються: високий рівень смертності, скорочення природнього та міграційного приросту населення та поглиблення процесів депопуляції. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є обґрунтування взаємозв'язку демографічної безпеки з іншими складовими регіональної суспільної системи на основі застосування інструментарію кластерного, факторного аналізу та економіко-математичного моделювання.

Ключові слова: демографічна безпека регіону, індикаторний підхід, рівень, загрози, бальна оцінка.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-93-100>

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 11.

Копилюк Оксана Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: kopylyuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0977-1309>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-3146-2019>

Тимчишин Юлія Василівна – кандидат економічних наук, докторант відділу регіональної економічної політики, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: juliatymchyshyn@gmail.com

Музичка Олександра Миронівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу, Львівський торговельно-економічний університет (вул. Туган-Барановського, 10, Львів, 79005, Україна)

E-mail: olexmi@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2625-5741>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-2153-2019>

УДК 314:311.313
JEL: J11

Копылюк О. И., Тимчишин Ю. В., Музичка А. М. Теоретико-прикладные аспекты оценки уровня демографической безопасности регионов

Цель статьи заключается в совершенствовании теоретических и методических подходов к оценке уровня демографической безопасности регионов. На основе обзора существующих научных работ предложен авторский подход к формулированию сущности понятия «демографическая безопасность региона», которое определено как состояние защищенности от угроз и опасностей, при котором обеспечивается формирование и поддержание положительной динамики количественных и качественных параметров в воспроизводственных процессах населения территории, их оптимальное соотношение, сбалансированность, устойчивость к депопуляции и устойчивое развитие. Авторами разработан методический инструментальный оценки уровня демографической безопасности регионов, который основывается на наиболее значимых показателях, характеризующих наличие, процессы воспроизводства, движение населения, а также позволяет определить ключевые угрозы, опасности и в полной мере оценить состояние демографической ситуации территории. На основании использования метода балльной оценки и расчета интегрального показателя осуществлено группирование регионов по критически низкому, низкому, среднему, высокому и наиболее высокому уровням демографической безопасности. К регионам-лидерам отнесен г. Киев – с наивысшим и Волинскую, Черновицкую, Ровненскую, Ивано-Франковскую,

Львовскую, Одесскую, Закарпатскую области – с высоким уровнем демографической безопасности. Регионами-аутсайдерами с низким уровнем безопасности определены Черниговская, Черкасская, Сумская, Кировоградская, Запорожская, Полтавская области. Основными угрозами демографической безопасности большинства регионов Украины остаются высокий уровень смертности, сокращение природного и миграционного прироста населения, усугубление процессов депопуляции. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является обоснование взаимосвязи демографической безопасности с другими составляющими региональной общественной системы на основании применения инструментария кластерного, факторного анализа и экономико-математического моделирования.

Ключевые слова: демографическая безопасность региона, индикаторный подход, уровень, угрозы, балльная оценка.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Библ.:** 11.

Копылюк Оксана Ивановна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса, Львовский торгово-экономический университет (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: kopylyuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0977-1309>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-3146-2019>

Тимчишин Юлия Васильевна – кандидат экономических наук, докторант отдела региональной экономической политики, Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего НАН Украины (ул. Козельницкая, 4, Львов, 79026, Украина)

E-mail: juliatymchyshyn@gmail.com

Музычка Александра Мироновна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансово-экономической безопасности и банковского бизнеса, Львовский торгово-экономический университет (ул. Туган-Барановского, 10, Львов, 79005, Украина)

E-mail: olexmu@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2625-5741>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-2153-2019>

UDC 314:311.313

JEL: J11

Kopylyuk O. I., Tymchyshyn Ju. V., Muzychka O. M. The Theoretical and Applied Aspects of Evaluating the Level of Demographic Security of Regions

The article is aimed at improving the theoretical and methodical approaches to evaluating the level of demographic security of regions. On the basis of a review of existing scientific developments, the authors' own approach to formulating the essence of the concept of «demographic security of region» is proposed, which is defined as a state of protection against threats and dangers, with ensuring the formation and maintenance of positive dynamics of both quantitative and qualitative parameters in the reproductive processes of the population of territory, their optimal balance, stability toward depopulation, and sustainable development. The authors have developed a methodical instrumentarium to evaluate the level of demographic security of regions, which is based on the most significant indicators, characterizing the presence, processes of reproduction, population movement, as well as allowing to identify major threats, dangers and fully estimate the status of the demographic situation of territory. On the basis of the points evaluation method and calculation of an integrated indicator, regions have been grouped by the critically low, low, medium, high and highest levels of demographic security. The region-leaders include the city of Kyiv –with the highest and Volyn, Chernivitsi, Rivne, Ivano-Frankivsk, Lviv, Odesa, Zakarpattia regions - with a high level of demographic security. Chernihiv, Cherkasy, Sumy, Kirovohrad, Zaporizhzhya, Poltava regions are defined as outsider regions with the low level of security. The main threats to the demographic security of most regions of Ukraine remain high mortality rates, reduction of natural and migration population growth, exacerbation of depopulation processes. Prospects for further research in this direction are to substantiate the mutual relationship of demographic security with other components of the regional public system based on the use of the instrumentarium of cluster, factor analysis and economic and the economic-mathematical modeling tools.

Keywords: demographic security of region, indicator approach, level, threats, evaluation by points.

Fig.: 1. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 11.

Kopylyuk Oksana I. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economic and Financial Security and Banking Business, Lviv University of Trade and Economics (10 Tugan-Baranovskoho Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: kopylyuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0977-1309>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-3146-2019>

Tymchyshyn Julia V. – PhD (Economics), Candidate on Doctor Degree of the Department of Regional Economy Policy, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: juliatymchyshyn@gmail.com

Muzychka Oleksandra M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic and Financial Security and Banking Business, Lviv University of Trade and Economics (10 Tugan-Baranovskoho Str., Lviv, 79005, Ukraine)

E-mail: olexmu@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2625-5741>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/F-2153-2019>

Реалізація сучасної регіональної політики на макро- та мезорівні повинна спрямовуватися не лише на підвищення конкурентоспроможності територіальних утворень, але й на забезпечення їх економічної безпеки з урахуванням існуючих і потен-

ційних загроз і небезпек. Варто зазначити, що наявні диспропорції у функціонуванні територіальних утворень обумовлені не лише нерівномірним розвитком їх виробничого та соціального потенціалів, але й існуючими демографічними проблемами, пов'язаними з відтворенням людського капіталу, регулюванням міграційних процесів та недостатнім рівнем життя населення. Демографічна складова економічної без-

Виконано в межах науково-дослідної теми «Фінансові та організаційні механізми забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України» (№ держреєстрації 0118U000023).

пеки регіонів залишається пріоритетною, оскільки не лише безпосередньо впливає на суспільний розвиток, але й відображає загрози, пов'язані із кількісним та якісним складом населення, його здатністю до розширеного відтворення та забезпечення життєздатності в особистісному, територіальному та загальнонаціональному аспектах.

Вагомий науковий внесок у дослідження проблематики людського розвитку та демографічної безпеки на різних ієрархічних рівнях управління країною здійснено у працях вітчизняних і зарубіжних учених, таких як: Пирожков С. [1], Лібанова Е. [2], Верчин Н. [3], Сільченкова С. [4], Бондаревська О. [5], Цвігун І. [6], Мазур Н., Кобилочна О. [7], Бендаренко Н., Сюпова М. [8], Мостахова Т. [9], Попов А., Калачікова О. [10] та інших. Поряд з тим, незважаючи на їх теоретичну та прикладну цінність, залишаються недостатньо розкритими та вимагають подальшого обґрунтування підходи до розробки методичного інструментарію оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів України.

Метою статті є вдосконалення теоретичних і методичних підходів до оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів.

Демографічна ситуація в Україні супроводжується впливом реальних і потенційних негативних ризиків, загроз і небезпек, які проявляються у зменшенні чисельності наявного населення країни та її регіонів, змінах вікових характеристик, рівнях смертності та народжуваності, міграційних процесах міжрегіонального та міждержавного масштабів. Як відзначає академік С. Пирожков «...розвиток негативних демографічних процесів та зменшення трудових ресурсів становить загрозу національній безпеці держави і вимагає невідкладних системних дій з її відвернення та упереджувальних заходів щодо нейтралізації руйнівних наслідків» [1, с. 8]. Отже, поглиблення демографічних загроз може спричинити незворотні процеси як на місцевому, так і на загальнонаціональному рівнях.

Наявність істотних диспропорцій за рівнем життя населення є суттєвою демографічною загрозою. Дане твердження поділяють науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, які у монографії «Людський розвиток в Україні» акцентують, що територіальна диспропорційність рівня та якості життя населення – це надмірна диференціація у визначальних стандартах життя на різних територіях, яка негативно впливає на почуття соціальної справедливості, призводить до невдоволення населення та посилення соціальної напруги у суспільстві [2, с. 133]. Отже, проведені наукові дослідження акцентують на розбіжностях у територіальному масштабі з позицій впливу деструктивів на розвиток людського потенціалу та обґрунтовують вагомість демографічної складової безпеки регіонів.

В умовах сьогодення дефініція «демографічна безпека регіону» трактується з різноманітних наукових позицій, ключових і змістовних характеристик. У контексті суспільно-географічного підходу визначає дану категорію Н. Верчин, яка вказує, що це система параметрів природного та механічного руху та структури населення, що дозволяє ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози щодо забезпечення сталого розвитку суспільства та життєдіяльності людини [3, с. 5]. Такий підхід є системним, проте не відображає регіонального аспекту дослідження.

Сільченкова С. справедливо зазначає, що демографічна безпека регіону пов'язана із витратами на реалізацію регіональних програм, які стосуються населення, зокрема відтворення, регулювання, міграції, підтримки рівня життя [4]. Автор констатує, що демографічні процеси безпосередньо впливають на розвиток економіки регіонів та пов'язані із фінансуванням життєзабезпечення конкретної території.

Як структурну складову економічної безпеки регіонів розглядає демографічну безпеку Бондаревська О. і відзначає, що це збалансованість демографічних інтересів суспільства й особистості, яка забезпечує режим відтворення населення, його кількісний і якісний склад [5, с. 56]. Дане визначення акцентує на необхідності врахування кількісних та якісних параметрів у відтворенні демографічного потенціалу території на основі балансування інтересів.

Узагальнюючи наведені підходи, можна виокремити основоположні параметри дефініції «демографічна безпека регіону»: стан захищеності, кількісний вимір та якісна інтерпретація, збалансованість демовідтворювальних процесів та їх розвиток. З урахуванням зазначеного вважаємо, що *демографічна безпека регіону* – це стан захищеності від загроз і небезпек, при якому забезпечується формування та підтримання позитивної динаміки кількісних та якісних параметрів у відтворювальних процесах населення території, їх оптимальне співвідношення, збалансованість, стійкість до депопуляції та сталий розвиток.

Демографічна безпека регіону як самостійна економічна категорія повинна мати кількісний вимір для подальшої якісної інтерпретації впливу існуючих і потенційних загроз і небезпек. Варто відзначити відсутність одноставних підходів до вибору методів, інструментарію, переліку, кількості показників-індикаторів для оцінювання рівня демографічної безпеки на регіональному рівні.

Зокрема, у дослідженні Цвігун І. запропоновано індикаторний підхід до оцінювання демографічної безпеки на основі таких груп показників: відтворення, механічний рух і розміщення населення, характеристика сімейного стану, здоров'я, девіантної поведінки, статеві-вікового складу з поділом на стимулятори та дестимулятори й обчисленням інтегрального по-

казника, за яким віднесено регіони до небезпечного, кризового, критичного, напруженого, задовільного та безпечного станів [6, с. 229–232]. Така методика автора є комплексною, ґрунтується на адаптивному макрорівневому підході та широкому спектрі конкретизуючих показників, які застосовані й на рівні регіонів.

Мазур Н., Кобилична О. здійснюють порівняльне оцінювання демографічної безпеки на основі аналізу часткових показників з групуванням їх за основними видами загроз для всіх областей України, виокремлюючи такі групи: депопуляція, старіння населення, деградація інституту сім'ї, міграція [7]. Такий підхід має наукову цінність, дозволяє здійснити групування регіонів залежно від граничних значень, проте не конкретизує рівні та стан демографічної безпеки.

Певною мірою схожий перелік груп показників простежується й у підході Бондаренко Н., Сьупової М., які виокремлюють такі групи індикаторів демографічної безпеки регіону: депопуляція, старіння населення, порушення етно-демографічної структури населення та диспропорція територіального розміщення населення [8, с. 189].

Мостахова Т. С. пропонує демографічну безпеку регіону оцінювати з використанням низки показників: коефіцієнта депопуляції, сумарного коефіцієнта народжуваності, очікуваної тривалості життя та їх відхилень від порогових значень [9, с. 18]. Такий підхід має прикладне значення, однак не враховує міграційної складової як важливого критерію у формуванні структурних характеристик демопопуляції.

Індикаторний підхід до оцінювання демографічної безпеки регіону запропонувала Сільченкова С., яка виокремлює такі групи: природний і механічний рух населення, трудові ресурси регіону, доходи населення, витрати населення та запропонувала їх порогові значення [4, с. 28–29]. На наш погляд, такий підхід є достатньо широким, проте враховує не лише демографічну, але й соціальну складову.

Попов А., Калачікова О. при обґрунтуванні критеріїв оцінювання демографічної безпеки регіону керуються тим, що демографічний аспект включає оцінку: потенціалу відтворення, здоров'я та процесу старіння нації. Перший напрям характеризує зміну поколінь у результаті природного руху населення та міграції, другий – можливість існування суспільства в оточуючому світі, третій – ризики, пов'язані зі змінами вікової структури суспільства [10, с. 58]. Автори пропонують розраховувати інтегральний індекс загроз демографічній безпеці територій крізь призму геополітичного (індикатор – міра територіальної концентрації населення) та демографічного аспектів з визначенням: нетто-коефіцієнта відтворення, сумарного коефіцієнта народжуваності, коефіцієнта природного приросту, коефіцієнта міграційного приросту на 10 000 осіб населення, очікуваної тривалості життя при народженні, коефіцієнта дитячої смерт-

ності, демографічного навантаження непрацездатного населення на працездатне, коефіцієнта старіння) із визначенням рівнів безпеки: нижче середнього, середнього, високого [10, с. 62].

Таким чином, методичний інструментарій оцінювання рівня демографічної безпеки регіонів повинен враховувати найбільш значущі показники, які б за змістом не дублювали один одного та дозволяли охарактеризувати наявність, процеси відтворення, рух населення, виявляти ключові загрози й безпеки та повною мірою оцінити стан демографічної ситуації території. На нашу думку, до таких показників доцільно віднести:

- ✦ кількість наявного населення;
- ✦ природний приріст (скорочення) населення;
- ✦ міграційний приріст (скорочення) населення;
- ✦ коефіцієнт народжуваності;
- ✦ коефіцієнт смертності, які наведені в *табл. 1*.

Однією із загроз демографічній безпеці регіонів залишається негативне співвідношення коефіцієнтів смертності та народжуваності. За даними *табл. 1*, у 2018 р. лише у м. Києві спостерігалася позитивна тенденція перевищення народжуваності над смертністю. Решта регіонів України демонстрували перевищення смертності над народжуваністю. Зокрема, до регіонів, в яких співвідношення між даними показниками було відносно невисоким і становило до 1,5 разу, належали: Рівненська, Закарпатська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська області. Найбільшим був розрив у Луганській, Чернігівській, Донецькій, Сумській областях, де співвідношення складало понад 2,5 разу. Така ситуація вказує на процеси депопуляції населення, наявність значних диспропорцій у його структурі за віком, статтю та є наслідком порушення рівноваги у процесах народжуваності та смертності, з одного боку, та міграційних процесах – з іншого.

Міграційний приріст був найбільшим у Київській, Одеській, Харківській областях та у м. Києві, найменшим – Донецькій, Луганській, Вінницькій областях, тобто демопопуляції спрямовувались із депресивних територій до більш економічно розвинутих.

Враховуючи значну диференціацію запропонованих показників у регіональному аспекті, вважаємо доцільним, використовуючи метод бальної оцінки на основі сумування рангів за кожним із індикаторів, розрахувати інтегральний показник та здійснити групування регіонів за критично низьким (менше 25 балів), низьким (26–50 балів), середнім (51–75 балів), високим (76–100 балів) та найвищим (101 і більше) рівнями демографічної безпеки (*табл. 2*).

За даними *табл. 2*, найвищий рівень безпеки впродовж 2015–2018 рр. стабільно був характерним для м. Києва. Критично низьким рівнем демографічної безпеки характеризувалася лише Чернігівська область у 2017 р., тобто даний регіон мав найвищий в

Показники демографічної безпеки регіонів України у 2018 р.

№ з/п	Область (регіон)	Кількість наявного населення, тис. осіб		Природний приріст (скорочення) населення, тис. осіб		Міграційний приріст (скорочення) населення, тис. осіб		Коефіцієнт народжуваності, %		Коефіцієнт смертності, %		Інтегральна бальна оцінка
		значення	бал	значення	бал	значення	бал	значення	бал	значення	бал	
1	Вінницька	1560394	16	-11,6	8	-3,8	3	0,82	13	1,56	13	53
2	Волинська	1035330	4	-2,4	22	-0,7	14	1,09	22	1,32	17	79
3	Дніпропетровська	3206477	24	-27,2	1	2,5	21	0,78	10	1,63	8	64
4	Донецька	4165901	25	-24,3	2	-10,3	1	0,38	2	0,96	24	54
5	Житомирська	1220193	11	-9,6	13	-1,4	12	0,87	16	1,66	4	56
6	Закарпатська	1256802	12	-1,4	23	0,1	17	1,10	23	1,22	22	97
7	Запорізька	1705836	17	-15,2	4	-2,2	9	0,74	8	1,63	7	45
8	Івано-Франківська	1373252	14	-4,8	20	0,5	19	0,92	19	1,27	19	91
9	Київська	1767940	18	-13,5	6	27,1	25	0,86	15	1,62	9	73
10	Кіровоградська	945549	2	-8,4	16	-2,3	5	0,75	9	1,64	6	38
11	Луганська	2151833	19	-10,3	12	-5,6	2	0,26	1	0,74	25	59
12	Львівська	2522021	21	-9,5	14	1,9	20	0,92	18	1,30	18	91
13	Миколаївська	1131096	8	-8,0	17	-2,2	8	0,81	11	1,52	14	58
14	Одеська	2380308	20	-10,5	11	7,7	23	0,97	21	1,41	16	91
15	Полтавська	1400439	15	-13,5	5	0,1	16	0,73	7	1,69	2	45
16	Рівненська	1157301	9	-1,1	24	-2,2	7	1,16	24	1,26	20	84
17	Сумська	1081418	7	-10,8	10	-2,1	10	0,66	3	1,65	5	35
18	Тернопільська	1045879	6	-6,5	19	0,1	15	0,82	12	1,44	15	67
19	Харківська	2675598	22	-22,9	3	4,5	22	0,73	6	1,59	10	63
20	Херсонська	1037640	5	-7,1	18	-2,2	6	0,88	17	1,56	12	58
21	Хмельницька	1264705	13	-9,0	15	-0,7	13	0,85	14	1,56	11	66
22	Черкаська	1206351	10	-11,5	9	-2,4	4	0,72	5	1,67	3	31
23	Чернівецька	904374	1	-2,5	21	0,2	18	0,96	20	1,24	21	81
24	Чернігівська	1005745	3	-12,5	7	-1,9	11	0,68	4	1,92	1	26
25	м. Київ	2950819	23	2,4	25	13,9	24	1,17	25	1,09	23	120

Джерело: складено на основі [11].

Україні рівень смертності, низький рівень народжуваності, значне міграційне та природне скорочення населення. У 2018 р. низький рівень безпеки мали Чернігівська, Черкаська, Сумська, Кіровоградська, Запорізька, Полтавська області, які можна охарактеризувати як регіони-аутсайтери. До регіонів-лідерів належали м. Київ – з найвищим і Волинська, Чернівецька, Рівненська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Закарпатська області – з високим рівнями безпеки (рис. 1).

Отже, основними загрозами демографічній безпеці регіонів України залишаються:

- ✦ скорочення природного та міграційного приросту населення;
- ✦ високий рівень смертності;
- ✦ поглиблення процесів депопуляції через значне перевищення в більшості регіонів смертності над народжуваністю, що призводить до значних деформацій у демоструктурі за віком і статтю;

Ранжування регіонів України за інтегральною бальною оцінкою демографічної безпеки у 2015–2018 рр.

Рівень демографічної безпеки	Рік			
	2015	2016	2017	2018
Критично низький, ≤ 25			Чернігівська (20)	
Низький, 26–50	Сумська (26) Чернігівська (28) Кіровоградська (40) Черкаська (45) Запорізька (47) Дніпропетровська (48) Полтавська (49) Житомирська (50)	Чернігівська (27) Черкаська (33) Сумська (41) Кіровоградська (44) Полтавська (44) Запорізька (45) Дніпропетровська (47)	Кіровоградська (39) Сумська (41) Полтавська (42) Запорізька (43) Черкаська (43)	Чернігівська (26) Черкаська (31) Сумська (35) Кіровоградська (38) Запорізька (45) Полтавська (45)
Середній, 51–75	Донецька (53) Луганська (55) Херсонська (60) Миколаївська (63) Хмельницька (64) Вінницька (65) Харківська (65) Тернопільська (68)	Вінницька (54) Донецька (55) Луганська (58) Миколаївська (58) Тернопільська (58) Херсонська (58) Хмельницька (58) Харківська (62) Житомирська (70) Чернівецька (75)	Вінницька (53) Донецька (54) Хмельницька (54) Житомирська (55) Херсонська (55) Луганська (59) Миколаївська (59) Тернопільська (62) Дніпропетровська (68) Харківська (68) Київська (75)	Вінницька (53) Донецька (54) Житомирська (56) Миколаївська (58) Херсонська (58) Луганська (59) Харківська (63) Дніпропетровська (64) Хмельницька (66) Тернопільська (67) Київська (73)
Високий, 76–100	Волинська (78) Чернівецька (79) Київська (80) Закарпатська (84) Одеська (86) Рівненська (86) Івано-Франківська (94) Львівська (94)	Волинська (76) Київська (77) Івано-Франківська (90) Одеська (92) Закарпатська (93) Рівненська (93) Львівська (99)	Волинська (78) Чернівецька (81) Рівненська (86) Івано-Франківська (91) Одеська (92) Львівська (94) Закарпатська (97)	Волинська (79) Чернівецька (81) Рівненська (84) Івано-Франківська (91) Львівська (91) Одеська (91) Закарпатська (97)
Найвищий, 101 і більше	м. Київ (118)	м. Київ (118)	м. Київ (116)	м. Київ (120)

Джерело: авторська розробка.

- ✦ значна територіальна диференціація у процесах відтворення населення.

Основними напрямками забезпечення демографічної безпеки регіонів є:

- ✦ поєднання централізованого та децентралізованого підходів у нейтралізації загроз і створення сприятливих умов для покращення кількісних та якісних характеристик демопопуляції територій;
- ✦ нарощування економічного потенціалу як основного чинника міграційної привабливості та активізації демографічних процесів регіонів;
- ✦ підвищення рівня соціальних стандартів та якості життя населення;
- ✦ надання державної підтримки як стимулятора якісних змін у демографічних процесах регіонів;
- ✦ задіяння повноважень та фінансового потенціалу територіальних громад у вирішенні

демографічних проблем і забезпечення високого рівня демографічної безпеки.

ВИСНОВКИ

Демографічна складова економічної безпеки регіону вимагає забезпечення її належного рівня, без якого неможливо підвищити соціо-економічний потенціал територій. Розроблений методичний інструментарій оцінювання рівня демографічної безпеки дозволив здійснити градацію регіонів України за критично низьким, низьким, середнім, високим і найвищим рівнями.

Відзначено, що основними загрозами демографічній безпеці в більшості регіонів України залишаються: високий рівень смертності, скорочення природнього та міграційного приросту населення та поглиблення процесів депопуляції, що призводить до процесів старіння населення.

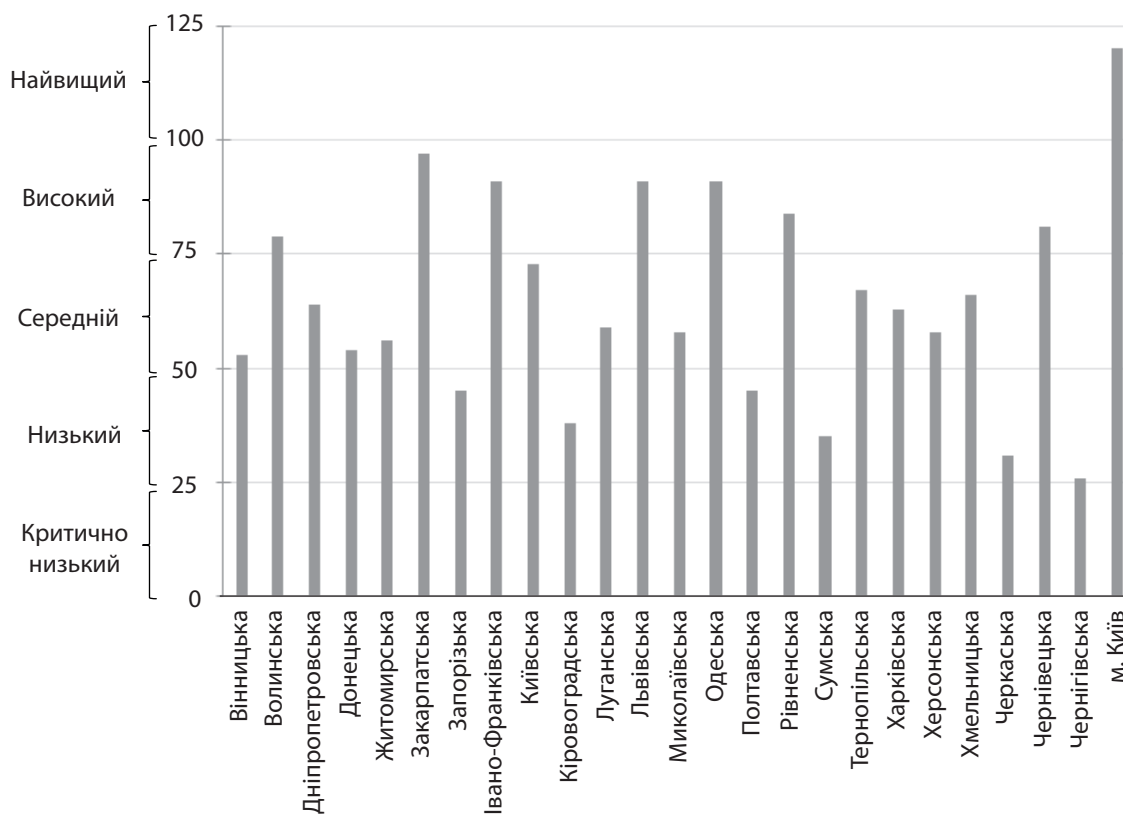

Рис. 1. Рівні демографічної безпеки регіонів України за інтегральною бальною оцінкою у 2018 р.

Джерело: авторська розробка.

Підвищення рівня демографічної безпеки регіонів вимагає поєднання централізованих і децентралізованих методів управління, які б мінімізували негативні та критичні загрози в демографічній сфері.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є обґрунтування взаємозв'язку демографічної безпеки з іншими складовими регіональної суспільної системи на основі застосування інструментарію кластерного, факторного аналізу та економіко-математичного моделювання. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Пирожков С. І. Демографічний фактор у глобальній стратегії розвитку України. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1–2. С. 5–20. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/01-Pirojkov.pdf?sequence=1>
2. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект: колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. Київ, 2015. 356 с.
3. Верчин Н. Р. Демографічна безпека Львівської області: суспільно-географічні проблеми: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 11.00.02. Львів, 2016. 24 с.
4. Сильченкова С. В. Демографическая безопасность региона в контексте экономической безопасности. *Экономический журнал*. 2018. № 4. С. 22–37.
5. Бондаревська О. М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 54–57.

6. Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. 400 с.
7. Мазур Н. О., Кобилочна О. О. Порівняльне оцінювання демографічної безпеки регіонів України. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 115–124. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/9321/115%20-%20125.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. Бондаренко Н. А., Сюпова М. С. Формы проявления демографической безопасности региона и оценка ее угроз. *Вестник Тихоокеанского государственного университета*. 2017. № 3. С. 183–190.
9. Мостахова Т. С. Демографическая безопасность региона: подходы к оценке и индикаторы угроз в Республике Саха (Якутия). *Вестник Северо-Восточного федерального университета. Серия «Экономика. Социология. Культурология»*. 2018. № 2. С. 15–22.
10. Попов А., Калачикова О. Интегральные индексы в оценке демографической безопасности территорий. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2015. № 46. С. 56–66.
11. Державна служба статистики України: офіційний вебсайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua>

REFERENCES

- Bondarenko, N. A., and Syupova, M. S. "Formy proyavleniya demograficheskoy bezopasnosti regiona i otsenka yee ugroz" [Forms of Manifestation of Demographic Security in the Region and Assessment of its Threats]. *Vestnik Tikhookeanskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 3 (2017): 183-190.

- Bondarevska, O. M. "Ekonomichna bezpeka rehioniv u systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Economic Security of Regions in the System of Economic Security of the State]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 2, no. 24 (2017): 54-57.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : ofitsiyni vebсайт. <http://ukrstat.gov.ua>
- Liudskiy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt* [Human Development in Ukraine. Modernization of Social Policy: Regional Aspect]. Kyiv, 2015.
- Mazur, N. O., and Kobylochna, O. O. "Porivnialne otsiniuvannia demohrafichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy" [Comparative Estimation of the Demographic Security of the Regions of Ukraine]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*. 2015. <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/9321/115%20-%201215.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Mostakhova, T. S. "Demohraficheskaya bezopasnost regiona: podkhody k otsenke i indikatory ugroz v Respublike Sakha (Yakutiya)" [Demographic Security of the Region: the Approaches to Assessment and Indicators of Threats in the Republic of Sakha (Yakutia)]. *Vestnik Severo-Vostochnogo federalnogo universiteta. Seriya «Ekonomika. Sotsiologiya. Kulturologiya»*, no. 2 (2018): 15-22.

- Popov, A., and Kalachikova, O. "Integralnyye indeksy v otsenke demohraficheskoy bezopasnosti territoriy" [Integral Indices in Assessing the Demographic Security of Territories]. *Natsionalnyye interesy: priority i bezopasnost*, no. 46 (2015): 56-66.
- Pyrozhkov, S. I. "Demohrafichnyi faktor u hlobalnii stratehii rozvytku Ukrainy" [Demographic Factor in the Global Development Strategy of Ukraine]. *Demohrafia ta sotsialna ekonomika*. 2004. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/01-Pirojkov.pdf?sequence=1>
- Silchenkova, S. V. "Demohraficheskaya bezopasnost regiona v kontekste ekonomicheskoy bezopasnosti" [Demographic Security of Region in the Context of Economic Security]. *Ekonomicheskyy zhurnal*, no. 4 (2018): 22-37.
- Tsvihun, I. A. *Demohrafichna bezpeka Ukrainy ta napriamy yii rehuliuivannia* [Demographic Security of Ukraine and Directions of its Regulation]. Kamianets-Podilskiy, 2013.
- Verchyn, N. R. "Demohrafichna bezpeka Lvivskoi oblasti: suspilno-geohrafichni problemy" [Demographic Security of Lviv Region: Socio-geographical Problems]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 11.00.02*, 2016.

УДК 331.2

JEL: J10; O15; R11; R23

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗРІЗ

©2020 МАХСМА М. Б.

УДК 331.2

JEL: J10; O15; R11; R23

Махсма М. Б. Людський розвиток сільського населення України: регіональний розріз

У статті досліджено теоретичні та методологічні аспекти вимірювання рівня людського розвитку сільського населення. Визначено особливості його обчислення для аналізу рівня життя сільського населення в розрізі областей. На основі систематизації наукових джерел, узагальнення теоретико-методичних розробок щодо аналізу та оцінки рівня людського розвитку запропоновано методологічний підхід до вимірювання рівня людського розвитку сільського населення в розрізі областей. За даним підходом як узагальнюючий індикатор людського розвитку селян розроблено інтегральний індекс регіонального людського розвитку сільського населення. Інтегральний індекс розраховано як середньоарифметичну величину п'яти узагальнюючих індексів, що відображають найважливіші аспекти людського життя: демографічний розвиток, ринок праці, майновий стан, соціальне середовище та умови проживання. За запропонованим підходом здійснено оцінку рівня людського розвитку сільського населення України протягом 2014–2017 рр. у регіональному розрізі. За інтегральним індексом людського розвитку всі області згруповано в чотири групи: області з високим, середнім, низьким і дуже низьким рівнем розвитку. Виявлено лідерів та аутсайдерів серед областей України за рівнем життя сільських мешканців. Серед лідерів за розрахованим інтегральним індексом людського розвитку – Полтавська, Миколаївська та Чернігівська області. Найнижчі рівні людського розвитку зафіксовано в Донецькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях. Результати дослідження свідчать про тотально низький рівень життя українського селянства та нерівномірність його людського розвитку в розрізі регіонів. Зазначене зумовлює необхідність розробки та обґрунтування управлінських рішень щодо вжиття дієвих заходів, спрямованих на усунення виявлених диспропорцій людського розвитку для кожного регіону України.

Ключові слова: людський розвиток, рівень життя, сільське населення, регіональний розріз.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-100-108>

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 11.

Махсма Марія Борисівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: mahsmat@ukr.net

УДК 331.2

JEL: J10; O15; R11; R23

Махсма М. Б. Человеческое развитие сельского населения Украины: региональный разрез

В статье исследованы теоретические и методологические аспекты измерения уровня человеческого развития сельского населения. Определены особенности его исчисления для анализа уровня жизни сельского населения. На основе систематизации научных источников, обобщения теоретико-методических разработок по анализу и оценке уровня человеческого развития предложен методологический подход к измерению уровня